

УДК 368.914

Купрін М. Ю.,
mak.kuprin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2703-1336,
здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. В умовах поглиблення демографічної кризи та посилення політичної й економічної нестабільності, спричиненої збройною агресією російської федерації, постає нагальна необхідність розробки та впровадження диверсифікованої моделі пенсійного забезпечення. В статті обґрунтовані правові, економічні та організаційні засади, що забезпечать формування ефективних регуляторних і організаційних механізмів для підвищення результативності державного управління накопичувальним сегментом пенсійної системи України. В умовах масштабних викликів у сфері пенсійного забезпечення, зумовленими кризовим станом вітчизняної чинної пенсійної системи, поглибленням демографічної кризи та посиленням політичної й економічної нестабільності, спричиненої збройною військовою агресією проти України, постає нагальна необхідність розробки та впровадження диверсифікованої моделі пенсійного забезпечення. Така модель має забезпечувати надійний захист від демографічних і економічних ризиків, інтегруючи передовий міжнародний досвід із урахуванням національних особливостей і викликів. Наголошено на низькій ефективності функціонування системи недержавних пенсійних фондів в Україні, що виявляється в незначній кількості учасників таких фондів, невеликому розмірі нагромаджених пенсійних активів, низькому рівні інвестиційного доходу та ін. Обґрунтована необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні та розширення складу виконуваних державою функцій у цій сфері. Запропоновано авторську модель комплексного державного регулювання накопичувальної пенсійної системи, яка інтегрує соціальні, адміністративні, контрольні, управлінські та стимулюючі компоненти. Реалізація цієї моделі сприятиме формуванню ефективної системи державного регулювання, розробці комплексних заходів із реформування пенсійної системи та забезпеченню її фінансової стійкості в умовах сучасних соціально-економічних викликів. Такий підхід призведе до мінімізації потенційних ризиків і сприятиме стабільному розвитку пенсійного забезпечення в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Ключові слова: державне регулювання, пенсійна система, накопичувальне пенсійне забезпечення, недержавний пенсійний фонд, ризик-орієнтований нагляд.

Kuprin M. Yu.,
mak.kuprin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2703-1336,
Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

IMPROVEMENT OF STATE REGULATION OF THE FUNDED PENSION SYSTEM IN UKRAINE

Abstract. In the context of a deepening demographic crisis and increasing political and economic instability caused by the armed aggression of the Russian Federation, there is an urgent need to develop and implement a diversified pension provision model. The article substantiates the legal, economic and organizational principles that will ensure the formation of effective regulatory and organizational mechanisms to increase the effectiveness of state management of the accumulative segment of the pension system of Ukraine. In the context of large-scale challenges in the field of pension provision, caused by the crisis state of the domestic current pension system, the deepening demographic crisis and the intensification of political and economic instability caused by armed military aggression against Ukraine, there is an urgent need to develop and implement a diversified pension provision model. Such a model should provide reliable protection against demographic and economic risks, integrating advanced international experience, taking into account national characteristics and challenges. The low efficiency of the system of non-state pension funds in Ukraine is emphasized, which is manifested in the small number of participants in such funds, the small amount of accumulated pension assets, the low level of investment income, etc. The need to improve the organizational and economic mechanism of state regulation of the funded pension system in Ukraine and expand the functions performed by the state in this area is substantiated. An author's model of comprehensive state regulation of the funded pension system is proposed, which integrates social, administrative, control, management and incentive components. The implementation of this model will contribute to the formation of an effective system of state regulation, the development of comprehensive measures to reform the pension system and ensure its financial sustainability in the face of modern socio-economic challenges. Such an approach will lead to the minimization of potential risks and will contribute to the stable development of pension provision in the face of modern socio-economic challenges.

Keywords: state regulation, pension system, funded pension provision, non-state pension fund, risk-based supervision.

JEL Classification: G23, G38

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2025-81-15>

Постановка проблеми. Україна стоїть перед масштабними викликами у сфері пенсійного забезпечення, зумовленими кризовим станом чинної пенсійної системи та відсутністю комплексних реформ, спрямованих на підвищення її ефективності. В умовах поглиблення демографічної кризи та посилення політичної й економічної нестабільності, спричиненої збройною агресією російської федерації, постає нагальна необхідність розробки та впровадження диверсифікованої моделі пенсійного забезпечення. Така модель має забезпечувати надійний захист від демографічних і економічних ризиків, інтегруючи передовий міжнародний досвід із урахуванням національних особливостей і викликів. Вирішення цього завдання потребує консолідації зусиль наукової спільноти та фахівців у сфері соціально-економічної політики задля створення фінансово стійкої та соціально орієнтованої пенсійної системи. В умовах активної євроінтеграції України особливої важливості набуває імплементація норм і положень законодавства Європейського Союзу у сфері правового регулювання діяльності інституцій професійного пенсійного забезпечення, а також урахування міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню механізму державного регулювання накопичувального пенсійного забезпечення присвячено наукові праці багатьох українських вчених, серед яких О. П. Коваль, Т. М. Козак, С. П. Зубик, С. В. Черкасова, Н. Н. Сташкевич, Н. М. Шелудько, Е. М. Лібанова, Л. М. Ткаченко, Т. В. Письменна та інші. Основна увага в цих дослідженнях приділяється питанням удосконалення нормативно-правової бази пенсійного забезпечення, забезпеченню фінансової стійкості пенсійних установ, впровадженню ефективного ризик-орієнтованого нагляду, підвищенню прозорості діяльності учасників пенсійного ринку та захисту прав його учасників. Важливим напрямом наукових досліджень у цій сфері є пошук інструментів для посилення інституційної спроможності регуляторних органів, оптимізації механізмів управління пенсійними активами, диверсифікації інвестиційних інструментів і пенсійних активів. Особлива увага приділяється інтеграції найкращих міжнародних практик і стандартів у сфері пенсійного забезпечення, що дозволить створити ефективну та стійку модель функціонування накопичувальної пенсійної системи в Україні.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є оцінювання сучасного стану державного регулювання системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні і на цій основі обґрунтування засад та інструментів, що підвищать результативність державного впливу на цю сферу

національної економіки та прискорять її подальший розвиток. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

- виявлення особливостей системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні та дослідження перешкод, що стримують її ефективний розвиток;

- вивчення зарубіжного досвіду регулювання пенсійних систем відповідно до рекомендацій Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO) та Міжнародної організації пенсійних регуляторів (IOPS);

- обґрунтування пріоритетів вдосконалення державного регулювання накопичувального сегменту пенсійної системи країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічні трансформації, зумовлені тривалим зниженням рівня народжуваності протягом останніх десятиліть поєднані з поступовим зростанням тривалості життя, а також масштабна збройна агресія російської федерації, яка спричинила значний відтік працездатного населення (понад 6 млн осіб, переважно працездатного віку) [11], об'єктивно висувають вимогу до перегляду та оновлення чинних підходів до формування пенсійної політики. Наявна солідарна (розподільча) пенсійна система, що функціонує на засадах перерозподілу внесків працюючого населення на користь осіб пенсійного віку, демонструє поступову втрату ефективності. За інформацією Міністерства соціальної політики України, станом на 1 січня 2024 року в Україні налічувалося 10,51 млн пенсіонерів [10], а кількість застрахованих осіб, за яких сплачувався Єдиний соціальний внесок (який і є основним джерелом фінансування бюджету Пенсійного Фонду України) становила 9,8 млн осіб. З врахуванням поточного рівня середньої заробітної плати в Україні в розмірі 20,5 тис грн [8], досягнутий паритет унеможливорює підтримання належного рівня фінансової стійкості пенсійної системи та створює суттєві загрози для її належного функціонування в майбутньому. В умовах поточних демографічних і соціально-економічних тенденцій досягнення цільового показника коефіцієнта заміщення на рівні 40% виглядає необґрунтованим, а з огляду на відсутність позитивних змін у динаміці цих показників подальше покращення ситуації у сфері пенсійного забезпечення в Україні видається загрозливим.

У відповідь на поточні виклики, українські можновладці сьогодні перебувають у пошуках оптимальних параметрів майбутньої накопичувальної пенсійної системи та анонсували її запровадження протягом найближчих років.

Ефективне державне регулювання майбутньої накопичувальної пенсійної системи є критичним фактором для забезпечення її стійкості, прозорості та довіри з боку громадян. Важливим завданням є створення надійної системи регулювання, яка б гарантувала захист прав застрахованих осіб та ефективний контроль за діяльністю пенсійних установ. Зокрема, необхідно впровадити дієві механізми ризик-орієнтованого нагляду, забезпечити належний рівень фінансової грамотності населення та розробити стратегії для стимулювання участі громадян у накопичувальній системі. Окрім того, важливим аспектом є розумна диверсифікація інвестиційних портфелів (запровадження концепції фондів визначеної дати), що дозволить підвищити дохідність пенсійних активів. Визначення чіткої ролі держави як регулятора, гаранта стабільності та захисника інтересів вкладників є необхідною умовою для формування стійкої й ефективної накопичувальної пенсійної системи, здатної відповідати сучасним демографічним і економічним викликам.

Вихідною базою для дослідження ефективності майбутньої загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи та її належного державного регулювання слугує ґрунтовний аналіз наявних недоліків добровільного пенсійного сегмента, що функціонує в Україні з 2004 року. Попри наявність окремих успішних прикладів ефективної діяльності недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ), загальні результати функціонування галузі залишаються вкрай помірними. На думку експертів USAID, це зумовлено значною фрагментацією ринку за відносно низького обсягу активів під управлінням, високим рівнем комісійних зборів та, як наслідок, обмеженими інвестиційними результатами [13].

Станом на 30.09.2024 р. в Реєстрі недержавних пенсійних фондів Національної Комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) містилася інформація про 60 недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) та 18 адміністраторів НПФ. В Реєстрі професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків станом на 30.09.2023 р. налічувалось 63 НПФ та 19 їх адміністраторів. Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 30.09.2024 р. становила 5 492,6 млн грн [14].

На думку С. Зубика, помірні результати пенсійної галузі “є лише наслідком фундаментальної проблеми, яка свідомо чи не свідомо відсунута на задній план або й не помічається узагалі. Вона полягає у високому рівні агентських ризиків, притаманних НПФ” [9]. Науковець акцентує основну увагу на недосконалій системі корпоративного управління, яка й є першоджерелом поточних викликів. На думку дослідника, виключними органами управління недержавного пенсійного фонду є збори засновників і Рада пенсійного фонду. Водночас організація управління, що мала б бути спрямованою на захист інтересів учасників фонду, демонструє суттєві недоліки, які негативно позначаються як на валовій, так і на чистій прибутковості інвестиційної діяльності [9]. До компетенції Ради фонду належать функції забезпечення ефективного

управління та здійснення нагляду за поточною діяльністю НПФ. Однак, з огляду на те, що склад Ради формується безпосередньо засновниками, у випадках конфлікту інтересів між засновниками фонду та його учасниками Рада, як правило, діє на користь засновників або самоусувається від виконання покладених на неї обов'язків. Попри закріплені на законодавчому рівні фідuciарні обов'язки Ради пенсійного фонду, які передбачають захист інтересів учасників, їх практична реалізація часто є формальною та не забезпечує належного рівня відповідальності й підзвітності.

У доповнення цієї думки, Т. Козак, робить висновки, що запровадження загальнообов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення потребує винятково високого рівня управління пенсійними активами [3].

Відповідно до наукових досліджень у цій сфері ключовими перешкодами, що стримують ефективний розвиток накопичувального (недержавного) пенсійного забезпечення в Україні, є:

- *Донедавна – недостатня інституційна спроможність основного регулятора ринку накопичувального пенсійного забезпечення.* О. Коваль зазначає, що слабка інституційна спроможність регуляторного органу суттєво обмежувала ефективність контролю та нагляду за діяльністю недержавних пенсійних фондів [12]. Запроваджені в межах реформи державного регулювання 2021 р. заходи (Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг”, або так званий Закон “Спліт”), що передбачали перерозподіл функцій нагляду, не усунули основних системних прогалин у самому регулюванні, по суті перерозподіливши наявний перелік обов'язків. Зміна регулятора мала радше формальний характер і не забезпечила належного посилення регуляторних механізмів та не надала дієвих інструментів реагування та контролю за діяльністю учасників ринку.

- *Низький рівень фінансової грамотності населення.* Л. В. Гончар, С. О. Гарна та А. О. Мартиненко підкреслюють, що недостатня фінансова обізнаність громадян обмежує їхні можливості у використанні фінансових послуг та негативно впливає на економічний розвиток країни [2]. Обмежене розуміння громадянами принципів функціонування накопичувальної пенсійної системи та важливості довгострокового накопичення стримує їх активне залучення до недержавного пенсійного забезпечення [15].

- *Фрагментація ринку та обмежений обсяг активів.* В. Письменний та Т. Письменна зазначають, що значна кількість дрібних учасників із незначними активами в управлінні призводить до неефективного розподілу ресурсів і ускладнює формування конкурентоспроможних інвестиційних стратегій [4].

- *Високі адміністративні витрати та комісійні збори* – суттєві витрати на управління фондами зменшують їх інвестиційний дохід і, відповідно, кінцевий обсяг пенсійних накопичень учасників [13].

• *Обмежений інструментарій для інвестування* – недостатня диверсифікація фінансових інструментів та слабо розвинений ринок капіталів обмежують можливості ефективного розміщення пенсійних активів і знижують потенціал отримання стабільного доходу.

Як результат, поєднання інституційних недоліків разом зі скромними результатами інвестування обумовили те, що НПФ не набули широкої популярності в Україні. Станом на 30.09.2024 р. учасниками цієї системи є лише 887,4 тис осіб, що складає 9% від загальної чисельності працівників населення країни.

Вирішення проблем у функціонуванні накопичувального пенсійного забезпечення в Україні, на нашу думку, є можливим через удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання цієї системи, розширення та більш повне виконання державою своїх функцій для забезпечення її ефективного функціонування.

В контексті державного регулювання, на думку Т. Козака, організаційно-економічний механізм – це сукупність інституційних, інституціональних складових, які мають нормативно-правове та інформаційне забезпечення задля здатності економічними методами і важелями впливати на результати діяльності того об'єкту управління, стосовно якого розробляється механізм з досягнення встановленої мети [3]. Саме це визначення надає змогу окреслити термін “державне регулювання” не лише як комплекс заходів контрольного характеру, але комплекс, що виконує інші важливі функції, які передбачають активну участь держави в розвитку накопичувального сегменту, що контролюється.

На думку Н. Шелудько, С. Зубика та інших дослідників, як добровільна, так і загальнообов'язкова системи накопичувального пенсійного забезпечення, мають виконувати дві основні функції – соціальну та економічну. *Соціальна* функція має на меті вирішення завдання майбутнього пенсійного забезпечення учасників цієї системи. *Економічна* функція – вирішення завдань поточного накопичення, збереження та примноження внесків шляхом розміщення їх у прибуткові активи та подальшого управління такими активами [6]. Окрім згаданих функцій, на думку Н. Сташкевич та К. Красільнікової, пенсійні накопичення також мають стати додатковим джерелом капіталу для розвитку економіки України [5].

Багатогранність функцій накопичувальної пенсійної системи потребує *особливого режиму регулювання*, який, з одного боку, має забезпечувати баланс між соціальними аспектами, надійним захистом пенсійних накопичень і прав учасників системи, а з іншого – стимулювати залучення пенсійних активів до довгострокових інвестиційних проєктів, що сприятимуть сталому економічному зростанню країни.

На думку експертів Світового банку, успішне впровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи та її державного регулювання в Україні ґрунтується на п'яти ключових принципах:

- 1) потужній нормативно-правовій та фідучіарній базі, яка забезпечує надійний захист прав учасників і прозорість діяльності професійних провайдерів;
- 2) раціональному фінансуванні, що передбачає стійку модель розподілу внесків і фінансову стабільність;
- 3) ефективному адмініструванні із застосуванням сучасних технологій для точного обліку, своєчасних виплат і комунікації з учасниками;
- 4) збалансованій структурі пенсійної системи, яка інтегрує накопичувальний і солідарний компоненти для диверсифікації джерел доходу;
- 5) чітко визначеній ролі держави як стратегічного регулятора, гаранта стабільності й захисника прав вкладників [7].

Для визначення стратегічних пріоритетів державного регулювання системи накопичувального пенсійного забезпечення важливим є процес синтезу основних функцій, які мала б виконувати держава у цій сфері (рис. 1).

В складі цих функцій необхідно виділити такі:

1. **Соціальна функція** державного регулювання накопичувальної пенсійної системи передбачає інтеграцію накопичувального елементу до чинної солідарної системи із дотриманням принципів соціальної справедливості, фінансової стійкості та захисту вразливих груп населення. Забезпечення соціальної справедливості вимагає врахування інтересів різних категорій громадян, зокрема працівників із різними рівнями доходів, самозайнятих осіб та людей із низькими доходами, шляхом розробки механізмів, які б не погіршували їхнього матеріального становища. Важливим аспектом є диференціація джерел фінансування, що передбачає чітке розмежування коштів солідарної та накопичувальної систем для збереження їхньої стійкості, а також захист активів накопичувальної системи від використання для покриття дефіциту солідарного рівня. Крім того, особливу увагу слід приділити соціальному захисту вразливих груп, зокрема осіб із нерегулярним доходом, шляхом впровадження зважених заходів для забезпечення їхньої повноцінної участі в накопичувальній пенсійній системі.

2. **Адміністративна функція** державного регулювання накопичувальної пенсійної системи спрямована на створення ефективної, зручної, надійної та захищеної системи управління, яка забезпечує простий і доступний сервіс для учасників. Ключовим елементом є впровадження системи “єдиного вікна”, що передбачає розробку інтегрованої платформи для обслуговування громадян із простим і зрозумілим доступом до всіх необхідних послуг без складних процедур. Важливим є розвиток цифрової інфраструктури, зокрема електронних сервісів для реєстрації, моніторингу накопичень, вибору провайдерів та управління особистими рахунками. Одночасно необхідно забезпечити високий рівень захисту інформації, зокрема кібербезпеку і стійкість системи до зовнішнього втручання, що включає захист персональних даних і фінансової інформації кожного учасника. Для ефективної роботи системи важливо налагодити взаємодію з провайдерами послуг через сучасні IT-рішення, що дозволить автоматизувати процеси

обліку, нарахування та перевірки пенсійних внесків і виплат, мінімізуючи ризики помилок і шахрайства. Крім того, система повинна бути гнучкою, забезпечуючи учасникам можливість змінювати провайдера послуг без зайвих процедур і у стислі терміни, що сприятиме підвищенню довіри до пенсійної системи.

3. **Контрольна функція** державного регулювання накопичувальної пенсійної системи є *ключовим елементом забезпечення її стабільності, надійності та довіри з боку населення*. Вона містить комплекс заходів, спрямованих на постійний моніторинг, регулювання та захист прав усіх учасників пенсійної системи. Основою цієї функції є ефективний нагляд за провайдерами, що передбачає регулярний контроль за діяльністю накопичувальних установ, компаній з управління активами та інших фінансових провайдерів. Це охоплює ліцензування та авторизацію учасників ринку для гарантування їх фінансової стійкості й належної репутації, систематичний фінансовий моніторинг за принципами ризик-орієнтованого нагляду для запобігання можливим ризикам, а також встановлення чітких вимог до розкриття інформації щодо результатів діяльності для потенційних і поточних учасників. За визначенням Міжнародної організації пенсійних регуляторів, ризик-орієнтований нагляд – це структурований підхід, який фокусується на ранньому виявленні потенційних ризиків, з якими стикається пенсійне забезпечення пенсійних планів чи фондів, а також на оцінці фінансових та операційних чинників, необхідних для мінімізації та пом'якшення цих ризиків [16].

Важливим компонентом є впровадження дієвих механізмів реагування на потенційні або реальні виклики, зокрема створення системи раннього попередження для виявлення і мінімізації ризиків, застосування антикризових заходів: введення тимчасових адміністрацій у разі загрози неплатоспроможності установ, а також чітке і прозоре застосування санкцій до порушників правил ринку пенсійних накопичень. Окрему увагу варто приділити захисту прав учасників системи, що передбачає налагодження ефективної комунікації з учасниками, забезпечення прозорості діяльності накопичувальних установ через публічне розкриття важливої інформації та регулярне інформування суспільства про стан системи, можливі виклики й заплановані зміни. Комплексна реалізація цих заходів сприятиме зміцненню довіри громадян до пенсійної системи та забезпеченню її надійного функціонування.

Нещодавно ухвалений Закон України Про внесення змін до Закону України “Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків” [1], на нашу думку, слугує вагомим передумовою для створення цілісної та ефективної системи державного нагляду (контрольна функція) за економічними аспектами функціонування пенсійного забезпечення. Запроваджені зміни мають потенціал посилити інституційну спроможність регулятора, забезпечити підвищення прозорості та відповідальності учасників ринків капіталів, що є

критично важливим для зміцнення довіри до накопичувальної пенсійної системи.

Однак реалізація положень цього закону вимагає розробки й упровадження низки практичних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту пенсійних активів. Важливим напрямом у цьому контексті є інтеграція ризик-орієнтованого нагляду, що дозволить своєчасно ідентифікувати потенційні загрози для фінансової стабільності пенсійних фондів. Такий підхід передбачає не лише формальний контроль, а й поглиблений аналіз ризиків, що виникають у процесі управління пенсійними активами, а також слугує базисом для подальших заходів з управління такими ризиками.

Важливо посилити контроль за дотриманням етичних норм і стандартів фідучіарної відповідальності з боку керівництва пенсійних установ, зокрема обов'язкове дотримання принципів доброчесності, прозорості та пріоритетності інтересів учасників фонду при ухваленні управлінських рішень. Такий контроль має бути обговорений з індустрією і цілком доцільним є його делегування на рівень об'єднань професійних учасників їх саморегулювних організацій.

Невід'ємною складовою ефективного державного регулювання у цій сфері є чітко визначений мандат регуляторного органу на здійснення превентивних і коригувальних заходів, зокрема примусового усунення, заміни або виведення з ринку недобросовісних чи фінансово нестійких професійних учасників. Такий підхід дозволить не лише мінімізувати системні ризики, але й забезпечити належний захист прав та інтересів учасників пенсійної системи.

Окремої уваги заслуговує необхідність цифровізації процесів моніторингу та контролю. Використання сучасних інформаційних технологій і автоматизованих систем аналізу дозволить оперативніше ідентифікувати порушення та мінімізувати людський фактор у процесі прийняття рішень. Це сприятиме підвищенню оперативності реагування на потенційні загрози та забезпечить своєчасне вжиття коригувальних заходів.

4. **Управлінська функція.** Держава може виконувати роль постачальника пенсійних послуг на конкурентних засадах поряд з іншими професійними провайдерами, забезпечуючи опцію за замовчуванням для осіб із недостатнім рівнем фінансової обізнаності щодо вибору оптимальної стратегії пенсійних накопичень. Реалізація цього підходу передбачає створення або делегування функцій спеціалізованої накопичувальної установи, куди автоматично спрямовуватимуться внески відповідної категорії учасників. Міжнародний досвід, зокрема приклади функціонування аналогічних моделей у Великій Британії, Республіці Польща, Швеції та інших країнах, засвідчує високу ефективність такого механізму. У цьому контексті критично важливим є забезпечення інституційної автономії такої установи, що мінімізує ризики прямого державного втручання в її оперативну діяльність.

5. **Стимулююча функція** державного регулювання накопичувальної пенсійної системи передбачає створення ефективних механізмів заохочення громадян до участі в системі. Одним із ключових інструментів є запровадження податкових пільг, які передбачають зменшення оподаткування доходів, спрямованих на пенсійні внески, що стимулює громадян до регулярних накопичень. Важливим елементом могло б бути також державне співфінансування, яке полягає у здійсненні додаткових внесків з боку держави для заохочення участі, особливо низькооплачуваних працівників. Сукупність цих заходів забезпечує підвищення довіри до пенсійної системи та стимулює її сталий розвиток.

6. **Інформаційна функція** є невід'ємною складовою державного регулювання накопичувальної пенсійної системи, оскільки забезпечує необхідний рівень обізнаності населення про сутність реформи, її переваги, потенційні ризики та можливості участі. Важливою складовою цієї функції є проведення інформаційних кампаній, спрямованих на роз'яснення громадянам ключових аспектів реформи, що сприятиме формуванню довіри до нової системи. Не менш важливим є підвищення фінансової грамотності населення шляхом організації освітніх програм і тренінгів, що дозволить громадянам усвідомлено приймати рішення щодо вибору інвестиційних стратегій і провайдерів послуг. Додатково необхідно забезпечити прозорість інформації шляхом надання громадянам регулярного доступу до актуальної інформації про стан їхніх накопичень, результати інвестування та діяльність пенсійних фондів через зручні онлайн-сервіси й цифрові платформи. Комплексна реалізація цих заходів сприятиме формуванню фінансової культури в суспільстві та підвищенню рівня залученості громадян до накопичувальної пенсійної системи.

На додачу, запровадження бенчмарків слугувало б відправною точкою об'єктивного оцінювання результатів інвестиційної діяльності пенсійних

установ. У цьому контексті доцільною була б розробка чітких і прозорих еталонних показників, які б відповідали специфіці діяльності різних типів пенсійних установ і враховували рівень прийнятних ризиків, інвестиційні стратегії та горизонти планування, враховувати особливості національного економічного середовища, включаючи стан фондового ринку, макроекономічні показники та валютні ризики. Важливо, щоб ці орієнтири базувалися на міжнародних стандартах і найкращих практиках управління активами, адаптованих до умов українського фінансового ринку.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Забезпечення дієвого механізму державного регулювання та нагляду в сфері накопичувального пенсійного забезпечення потребує всебічного та комплексного підходу, який має інтегрувати жорсткі контрольні інструменти із сучасними гнучкими механізмами активної участі держави у розбудові цієї системи, а також адаптації до постійно змінюваних умов фінансового ринку. Такий підхід передбачає не лише підвищення регуляторної дисципліни, але й створення сприятливого середовища для інноваційного розвитку цього сегменту, що виступатиме потужним стимулом для його розбудови.

З одного боку, державі необхідно забезпечити дієві контрольні функції, запровадивши ефективні механізми нагляду за діяльністю професійних учасників пенсійної системи та реагування на виявлені проблеми, зокрема впровадження ризик-орієнтованого нагляду, регулярний моніторинг, прозоре розкриття інформації та дієві заходи за порушення законодавства. Особливу увагу варто приділити підвищенню професійної відповідальності учасників ринку, зокрема шляхом удосконалення системи ліцензування та підвищення вимог до корпоративного управління.

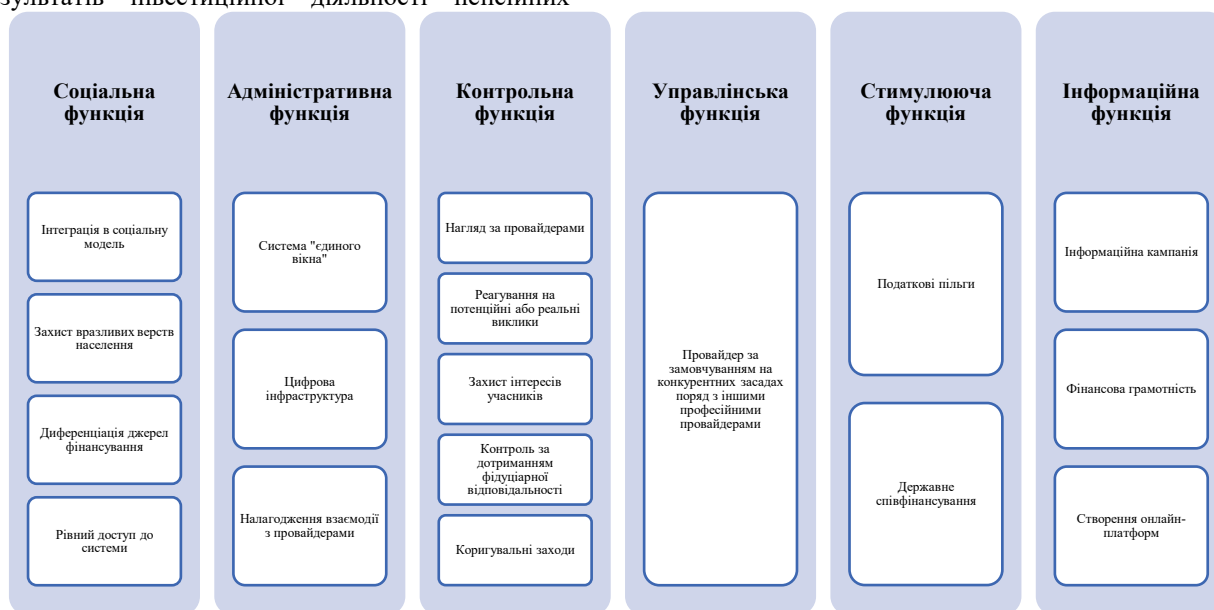

Рис. 1. Функції державного регулювання накопичувальної пенсійної системи (авторська розробка)

З іншого боку, державі необхідно створити умови для активного розвитку накопичувальної пенсійної системи через розвиток цифрової інфраструктури та ефективне адміністрування системи, створення умов для прозорості діяльності пенсійних установ і запровадження механізмів захисту прав учасників. Крім того, державне регулювання має стимулювати участь громадян у накопичувальній пенсійній системі через податкові пільги, державне співфінансування та програми фінансової грамотності. Активне використання цифрових інструментів сприятиме зниженню адміністративних витрат і підвищить довіру населення до накопичувальної пенсійної системи.

Інтеграція міжнародних стандартів регулювання та нагляду, зокрема принципів, розроблених Міжнародною організацією комісій з цінних паперів та Міжнародною організацією пенсійних регуляторів, дозволить Україні забезпечити високий рівень прозорості, захист прав учасників пенсійної системи та сприятиме інтеграції національного фінансового ринку у світову економіку.

Таким чином, комплексне поєднання державою жорсткого контролю з гнучкими механізмами розвитку стане фундаментом для побудови стійкої, прозорої та ефективної накопичувальної пенсійної системи в Україні. Це дозволить не лише підвищити фінансову стабільність пенсійного забезпечення, а й забезпечити довгостроковий соціально-економічний розвиток держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України Про внесення змін до Закону України “Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання та нагляду на ринках капіталу та організованих товарних ринках” № 3585-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2024. № 15-18. Ст. 74.
2. Гончар Л. В., Гарна С. О., Мартиненко А. О. Фінансова грамотність населення України як фактор успішного розвитку держави. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1-2. С. 183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2019_1-2_27.
3. Козак Т. М. Складові організаційно-економічного механізму реформування системи пенсійного забезпечення щодо введення обов’язкового накопичувального рівня. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. С. 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1977>. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.101.
4. Письменна Т. В., Письменний В. В. Розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні: оцінка сучасних тенденцій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 5-6. С. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2020_5-6_3. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5-6.5.
5. Шашкевич Н. Н., Красильникова Є. В. Перспективи впровадження накопичувального рівня пенсійної системи України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 2(66). С. 228. URL: https://journals.urau.ua/vsed_oneu/article/view/168760/168647.
6. Шелудько Н. М., Зубик С. П. Система накопичувального пенсійного забезпечення в Україні: соціально-економічний вимір та захист пенсійних накопичень : монографія. Київ : ВД “Академперіодика”, 2023. С. 15. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.497.122>.
7. Банерджі А. П’ять важливих принципів успішної обов’язкової накопичувальної пенсійної системи для України. *World Bank Group*. 10 листопада 2021 року. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/opinion/2021/11/17/five-important-principles-for-a-successful-mandatory-funded-pension-for-ukraine>.
8. Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Оплата праці та соціально-трудова відносина. *Держстат України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zp.htm.
9. Зубик С. П. Що не так з недержавними пенсійними фондами? *Реанімаційний пакет реформ*. 10.12.2019. URL: <https://rpr.org.ua/news/shcho-ne-tak-z-nederzhavnyimi-pensiynymi-fondamy/>.
10. Ukraine: Over 6 Million Refugees Spread Across Europe. *United Nations. Regional Information Centre for Western Europe*. 11.09.2024. URL: <https://unric.org/en/ukraine-over-6-million-refugees-spread-across-europe/>.
11. Коваль О. П. Щодо державного регулювання накопичувальної складової пенсійної системи України : Аналітична записка. Серія “Соціальна політика”. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2020. № 11. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/analit-koval-social-policy-11-2020.pdf>.
12. З 1 квітня здійснюється автоматичний перерахунок пенсій для працюючих пенсіонерів. *Міністерство соціальної політики України*. 17.04.2024. URL: <https://msp.gov.ua/press-center/news/z-1-kvitnya-zdiysnyuyetsya-avtomatychnyy-pererakhunok-pensiy-dlya-pratsyuyuchykh-pensioneriv>.
13. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. Проект USAID “Трансформація фінансового сектору”. Липень 2019. Київ, Україна. 58 с. URL: https://knpf.bank.gov.ua/dl/nederzhavne_pensiine_zabezpechennia_v_ukraini_otsinka_ta_rekomendatsii_Text.pdf.
14. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2024 : Інформаційна довідка. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/11/npf_3_kv-2024.pdf.
15. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження. Проект USAID “Трансформація фінансового сектору”. Вересень

2021 р. Київ, Україна. Підготовлено Info Sapiens. 7 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.

16. IOPS RISK-BASED SUPERVISION TOOLKIT. MODULE 2. QUANTITATIVE TOOLS FOR RISK ASSESSMENT. Public version. December 2023. 40 p. IOPS. *International Organisation of Pension Supervisors*. URL: https://www.iopsweb.org/rbstoolkit/Module_2_-_IOPS_RBS_Toolkit.pdf.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro derzhavne rehuliuвання rynkiv kapitalu ta orhanizovanykh tovarnykh rynkiv ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo vdoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання ta nahliadu na rynkakh kapitalu ta orhanizovanykh tovarnykh rynkakh" № 3585-IX (2024), *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, № 15-18, St. 74.

2. Honchar, L. V. Harna, S. O. and Martynenko, A. O. (2019), Finansova hramotnist' naselennia Ukrainy iak faktor uspishnoho rozvytku derzhavy. *Innovatsijna ekonomika*, № 1-2, s. 183, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2019_1_2_27.

3. Kozak, T. M. (2021), Skladovi orhanizatsijno-ekonomichnoho mekhanizmu reformuvannia systemy pensijnoho zabezpechennia schodo vvedennia obov'iazkovoho nakopychuval'noho rivnia. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, № 2, s. 5, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1977>. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.2.101.

4. Pys'menna, T. V. and Pys'mennyj, V. V. (2020), Rozvytok nederzhavnykh pensijnykh fondiv v Ukraini: otsinka suchasnykh tendentsij. *Investysii: praktyka ta dosvid*, № 5-6, s. 8, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2020_5-6_3. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5-6.5.

5. Stashkevych, N. N. and Krasyl'nykova, Ye. V. (2018), Perspektyvy vprovadzhennia nakopychuval'noho rivnia pensijnoi systemy Ukrainy. *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, № 2(66), s. 228, available at: https://journals.urau.ua/vsed_oueu/article/view/168760/168647.

6. Shelud'ko, N. M. and Zubyk, S. P. (2023), Systema nakopychuval'noho pensijnoho zabezpechennia v Ukraini: sotsial'no-ekonomichnyj vymir ta zakhyst pensijnykh nakopychen' : monohrafiia. VD "Akadempriodyka", Kyiv, s. 15. DOI: <https://doi.org/10.15407/akadempriodyka.497.122>.

7. Banerdzhi A. P'iat' vazhlyvykh pryntsypiv uspishnoi obov'iazkovoї nakopychuval'noi pensijnoi systemy dlia Ukrainy. *World Bank Group*. 10 lystopada 2021 roku, available at: <https://www.worldbank.org/uk/news/opinion/2021/11/17/five-important-principles-for-a-successful-mandatory-funded-pension-for-ukraine>.

8. Demohrafichna ta sotsial'na statystyka / Rynok pratsi / Oplata pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny. *Derzhstat Ukrainy*, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zp.htm.

9. Zubyk, S. P. Scho ne tak z nederzhavnymy pensijnymy fondamy? *Reanimatsijnyj paket reform*. 10.12.2019, available at: <https://rpr.org.ua/news/shcho-ne-tak-z-nederzhavnymy-pensijnymy-fondamy/>.

10. Ukraine: Over 6 Million Refugees Spread Across Europe. *United Nations. Regional Information Centre for Western Europe*. 11.09.2024, available at: <https://unric.org/en/ukraine-over-6-million-refugees-spread-across-europe/>.

11. Koval', O. P. Schodo derzhavnoho rehuliuвання nakopychuval'noi skladovoї pensijnoi systemy Ukrainy : Analitchna zapyska. Seria "Sotsial'na polityka". *Natsional'nyj instytut stratehichnykh doslidzhen'*. 2020. № 11, available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/analit-koval-social-policy-11-2020.pdf>.

12. Z 1 kvitnia zdijsniuet'sia avtomatychnyj pererakhunok pensij dlia pratsiuiuchykh pensioneriv. *Ministerstvo sotsial'noi polityky Ukrainy*. 17.04.2024, available at: <https://msp.gov.ua/press-center/news/z-1-kvitnya-zdiysnyuyetsya-avtomatychnyy-pererakhunok-pensiy-dlya-pratsiuyuchykh-pensioneriv>.

13. Nederzhavne pensijne zabezpechennia v Ukraini: otsinka ta rekomendatsii. Proekt USAID "Transformatsiia finansovoho sektoru". Lypen' 2019. Kyiv, Ukraina. 58 s., available at: https://knpf.bank.gov.ua/dl/nederzhavne_pensiine_zabezpechennia_v_ukraini_otsinka_ta_rekomendatsii_Text.pdf.

14. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensijnoho zabezpechennia stanom na 30.09.2024 : Informatsijna dovidka. *Natsional'na komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku*, available at: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/11/npf_3_kv-2024.pdf.

15. Finansova hramotnist', finansova inkluziia ta finansovij dobrobut v Ukraini u 2021. Zvit za rezul'tatamy doslidzhennia. Proekt USAID "Transformatsiia finansovoho sektoru". Veresen' 2021 r. Kyiv, Ukraina. Pidhotovleno Info Sapiens. 7 s., available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4.

16. IOPS RISK-BASED SUPERVISION TOOLKIT. MODULE 2. QUANTITATIVE TOOLS FOR RISK ASSESSMENT. Public version. December 2023. 40 p. IOPS. *International Organisation of Pension Supervisors*, available at: https://www.iopsweb.org/rbstoolkit/Module_2_-_IOPS_RBS_Toolkit.pdf.

Стаття надійшла до редакції 23 січня 2025 року